

Activiteitenverslag 2016
Vereniging Nederland-Davos

**'120 JAAR JONG
EN STEEDS
ACTIEVER!'**

*Vrijwilliger Promoteam
Vereniging Nederland-Davos*

Activiteitenverslag van een springlevende astmapatiënten vereniging van 120 jaar jong met z'n wortels diep verankerd in het hooggebergte van Graubünden in Zwitserland.

Vereniging Nederland-Davos

Activiteitenverslag 2016

Activiteitenverslag 2016

Inhoud

Verslag van een astmapatiënten-vereniging van slechts 120 jaar jong

1. Profiel van de VND	5
1.1. Algemene identificatiegegevens	5
1.2. De juridische structuur	5
1.3. De doelgroep	5
1.4. Het Nederlands Astmacentrum Davos	6
1.5. Hoofddoelstellingen	6
1.6. Samenwerkingsrelaties	8
- Long Alliantie Nederland	8
- Longfonds	8
- Ieder(in)	9
- Fonds Nederlands Sanatorium Davos	9
- PGO Support	9
2. De bestuursleden	11
2.1. Het bestuur	11
- Bestuurlijk overleg	12
2.2. De algemene ledenvergadering en ledendag	12
2.3. Het ledenbestand	13
3. Meerjarenplan 2015 - 2020	
3.1. Algemeen beleid	15
- Visie VND	15
- Missie VND	15
3.2. Het bevorderen van de bekendheid van de hooggebergtebehandeling	16
- Beurzen	16
- Facebook: Vereniging Nederland Davos	16
- Website: www.nederland-davos.nl	16
- Twitter: @NL_Davos	17
- LinkedIn: Vereniging Nederland Davos	17
- Reactie! magazine	17
- Reactie! Online	17
3.3. Het bevorderen van het welzijn van mensen met ernstig astma	18
- Subsidiereregeling	18
- Ski huur en skipassen	18
- Mountainbikes	18
- Longverpleegkundigencongres	18
3.4. Het bevorderen van de toegankelijkheid van hooggebergtebehandeling	18
- Patiënten ervaringen zorg gerelateerde kwaliteit van leven	18
3.5. Collectieve belangenbehartiging	19
- Lidmaatschappen	19
Bijlage 1:	
Overzicht beurzen en symposia waar de VND aanwezig was met een voorlichtingsstand	22

1000

kilometer ver...
...weg van huis

En 1000 x
meer vragen
dan dat ik
lucht had!

*Mijn leven was volledig ondergesneeuwd door mijn astma.
Functioneren op een laag pitje. En dat op mijn leeftijd.
Voor altijd?*

*Op advies van mijn longarts werd ik verwezen naar het
Nederlands Astmacentrum in Davos. In Zwitserland!!!
In mijn uppie!*

*Vreemde taal. Met het vliegtuig, 1000 km ver weg van
huis. Ver weg van mijn familie en geliefden.*

*Ik had veel meer vragen en angsten dan dat ik lucht had.
Waar zou ik terecht komen? Hoe lang duurt zo'n opname?
Begrijpen ze daar dan wel iets van mijn astma? Het is hiér
al zo moeilijk om duidelijk te maken.*

Is het daar dan een toverberg of zo?

Thuis voel ik me het veiligst, wel heel ziek, maar veilig.

*Ik had het al super benauwd, maar van al die vragen werd
ik nog veel benauwder.*

Ik zag er als een berg tegen op.

Vroeg me af of het het wel waard was, allemaal.

1. Profiel van de VND

1.2 De juridische structuur

De Vereniging Nederland Davos (VND) is een patiëntenvereniging. De VND stelt zich onder meer ten doel het welzijn te bevorderen van jeugdige en volwassen Nederlandstalige patiënten, lijdende aan ernstig astma en andere ziekten van de ademhalingsorganen, in het bijzonder door de bevordering van hooggebergtebehandeling. Het bestuur is belast met het besturen van de vereniging. De bestuursleden worden, voor een periode van vier jaar, gekozen in de algemene ledenvergadering. Zij zijn tweemaal herkiesbaar en er is een rooster van aftreden. Leden van de vereniging zijn allen natuurlijke personen en rechtspersonen die als zodanig door het bestuur zijn toegelaten en die hun contributie voldoen. De VND voldoet aan de keurmerkeisen van de ANBI (Algemeen Nut Beogende Instellingen).

1.3 De doelgroep

De Vereniging Nederland Davos richt zich bij het realiseren van zijn doelstellingen op een aantal doelgroepen.

Primair:

Patiënten (familie van patiënten) met ernstig en/of moeilijk behandelbaar astma en secundair op mensen met een (ernstig) atopisch syndroom (astma en constitutioneel eczeem). Mensen met ernstig en/of moeilijk behandelbaar astma hebben veel medicijnen nodig om de symptomen van hun aandoening enigszins onder controle te houden. Ze reageren in het algemeen onvoldoende op de gebruikelijke medicamenteuze therapie en leefomgeving- en saneringsmaatregelen. Ze houden veel klachten, ondanks het bevorderen van therapietrouw, controle van inhalatietechniek en hoge dosis medicatie, met als gevolg (veelal ernstige) bijwerkingen, vooral door de hoge dosis corticosteroïden. Uiteindelijk wordt een deel van de patiënten met ernstig astma en/of moeilijk behandelbaar astma verwezen naar het Nederlands Astmacentrum te Davos (NAD),

Behandelaars van patiënten met ernstig en/of moeilijk behandelbaar astma (longartsen, huisartsen, longverpleegkundigen).

Legathouder.

Bestuur Merem en bestuur MC groep.

Secundair:

Zorgverzekeraars.

Overheid.

Partnerorganisaties.

1.1 Algemene identificatiegegevens Rechtspersoon: Vereniging Nederland-Davos
Adres: Leeghwaterstraat 25* Postcode: 2811 DT Plaats: Reeuwijk Telefoonnummer: 0182 - 585390
vnd@wxs.nl - www.nederland-davos.nl Twitter: @NL_Davos Facebook: Vereniging Nederland Davos
LinkedIn: Vereniging Nederland-Davos Handelsregister: 40409618* Keerkring 6, 2801 DG Gouda
*adres vanag 28 maart 2017.

Met specialistische kennis, individuele aandacht, overtuiging en motivatie kunnen de patiënten weer regie over hun eigen leven nemen.

1.4 Het Nederlands Astmacentrum Davos (NAD)

Historisch gezien bestaat er een sterke band tussen de VND en het NAD. Veel leden van de VND waren ooit opgenomen in het NAD. Een belangrijk deel van de inkomsten van de VND komt uit een legaat, het zogenoemde Franckenlegaat, dat is geschonken door een ex-patiënt (van de rechtsvoorganger) van het NAD. Statutair was vastgelegd dat de Vereniging zich onder meer richt op het bevorderen van de hooggebergtebehandeling.

Het NAD ligt op 1650 meter hoogte in de Zwitserse bergen. Het Nederlands Astmacentrum Davos behandelt kinderen vanaf 16 jaar en volwassenen met ernstig en moeilijk behandelbaar astma.

Met specialistische kennis, individuele aandacht, overtuiging en motivatie kunnen de patiënten weer regie over hun eigen leven nemen. Het NAD is gespecialiseerd in de behandeling van volwassenen en jongeren met ernstig en/of moeilijk behandelbaar astma, al dan niet met een allergische component. Davos biedt in elk seizoen uitgebreide mogelijkheden voor conditie-versterkende buitenactiviteiten als wandelen, fietsen en langlaufen. Dat maakt het NAD voor veel astmapatiënten een plek om letterlijk op adem te komen.

Het hooggebergte klimaat heeft een goede invloed op de behandeling van astma. Vooral voor astmapatiënten met een allergie voor huisstofmijt biedt het hooggebergte een goede plaats om te revalideren. De huisstofmijt en andere stoffen zoals pollen, luchtverontreiniging of bepaalde schimmelsporen komen er niet of nauwelijks voor. Maar ook voor patiënten met een niet allergisch astma blijkt een multidisciplinaire behandeling in het hooggebergte positieve effecten te hebben.

Door het investeren in de deskundigheid, de tijd en de aandacht van een interdisciplinair team, de toepassing van integrale zorg, de bijzondere behandelomgeving en een individuele benadering kunnen patiënten hun grenzen verleggen en de kwaliteit van hun leven verbeteren. Effecten van longrevalidatie bij patiënten met astma zijn internationaal wetenschappelijk onderbouwd en de behandeling is vastgelegd in internationale standaarden. Deze evidence-based standaarden vormen de basis voor de behandelprogramma's in het NAD.

Het centrum initieert ook wetenschappelijk onderzoek naar de effecten van interdisciplinaire behandeling van chronisch zieken, samen met partners in academische centra.

1.5 Hoofddoelstellingen

In 2016 is er door het bestuur veel tijd gestoken om te komen tot een nieuw strategisch meerjarenbeleidsplan 2016-2020 en tevens een daarbij gevoegd meerjaren activiteitenplan met begroting. Hierbij is rekening gehouden met het feit dat er een wijziging heeft plaatsgevonden in de statuten van het Fonds Nederlands Sanatorium (Franckenlegaat). Het fonds waar de VND haar inkomsten uit ontvangt.

Op verzoek van de legaatouder van het Franckenlegaat is de bestemming van de opbrengsten verbreed, waarbij niet alleen hooggebergte behandeling maar ook behandeling voor moeilijk behandelbare en/of ernstige astma patiënt in Nederland ondersteund kan worden. Het afgelopen jaar is gediscussieerd over de toekomst van de VND en werden mogelijkheden besproken om de doelstellingen van onze vereniging onder te brengen binnen het Longfonds.

Het Nederlands
Astmacentrum Davos
ligt op 1650 meter hoogte
in de Zwitserse bergen
en bossen.

In reactie op deze ontwikkelingen beschrijft het beleidsplan de voor de komende vijf jaar door de vereniging in te nemen positie en te ondernemen activiteiten.

Ondanks vele (literatuur)studies, promoties van professionals en veranderende visies op behandelmethoden en medicatiegebruik is er in de ogen van de verzekeraars nog steeds geen overtuigend wetenschappelijk bewijs van de effectiviteit en meerwaarde van hooggebergtebehandeling (HGB). Op verzoek van Zorginstituut Nederland (ZiN, voormalig CVZ), en ondersteund door verzekeraars wordt de validiteit van HGB nogmaals onderzocht. Het onderzoek wordt verricht in opdracht van Merem en sinds juli 2016 door de MC Groep, financieel ondersteund door onder andere de VND en wordt uitgevoerd onder de wetenschappelijke leiding van de afdeling longziekten van het academisch ziekenhuis in Utrecht (UMCU). Medio 2018 worden de resultaten verwacht die sterk bepalend zullen zijn voor acceptatie en vergoeding van hooggebergte behandeling. Het bestuur is zich terdege bewust van de kansen, maar ook van de realistische bedreigingen die mogelijk voortvloeien uit de conclusies van dit onderzoek. De uitkomst van dit onderzoek wordt bepalend voor vergoeding door de (basis)ziektekostenverzekeraar. Het is mede om deze reden, dat voorliggend plan primair anticipeert op de situatie waar de Vereniging Nederland Davos uiterlijk in 2018 mee te maken krijgen.

De focus hiervan zal komen te liggen op de volgende drie doelstellingen:

- Borgen van de continuïteit van het zorgaanbod in Davos (met alle ons ter beschikking staande politieke en financiële middelen).
- Verdieping van de samenwerking met het Longfonds, met name op het gebied van de belangenbehartiging.
- Nadere oriëntatie op de toekomst van de VND met name met betrekking tot de functies ter ondersteuning van de behandeling in Davos en de verenigingsactiviteiten/lotgenotencontact in Nederland.

Hiermee keert de VND terug naar de wortels van haar bestaansrecht: directe steun aan (familie van) patiënten met ernstig astma.

1.6 Samenwerkingsrelaties

Long Alliantie Nederland De Long Alliantie Nederland (LAN) is de federatieve vereniging op het gebied van chronische longaandoeningen. Binnen de LAN bundelen partijen uit het longveld, zoals patiëntenverenigingen, beroepsverenigingen, zorgverzekeraars en bedrijven, hun krachten. Doel is preventie en het verbeteren van de zorg voor longpatiënten.

De LAN is een vereniging met de ledenvergadering als hoogste besluitvormende orgaan. Minimaal tweemaal per jaar komt de ledenvergadering bijeen. De ledenvergadering besluit over de samenstelling van het bestuur.

De LAN zet zich in voor optimale preventie en behandeling van chronische longaandoeningen met de volgende doelen:

- Terugdringen van het aantal mensen met chronische longaandoeningen
- Terugdringen van de ernst van hun ziekte
- Terugdringen van het aantal sterfgevallen als gevolg van chronische longaandoeningen
- Bevorderen van de kwaliteit van leven van mensen met chronische longaandoeningen

De LAN doet dit in samenwerking met 34 lid-organisaties. Samenwerking zorgt hierbij voor synergie. Gezamenlijk ontwikkelt men een visie en wordt beleid gevoerd op gebied van preventie en behandeling van chronische longzorg. Hierbij wordt de samenwerking gezocht met de overheid, zorgverzekeraars, politiek en andere partijen.

De secretaris van de VND was in het verslagjaar aanwezig bij de algemene ledenvergaderingen en bij andere bijeenkomsten.

Naar aanleiding van het rapport "Behandeling van astma in het hooggebergte" van het Zorginstituut Nederland (ZiN), heeft de LAN eind 2014 een commissie in het leven geroepen. De LAN faciliteert deze commissie met als doel het wetenschappelijk onderzoek naar de meerwaarde van hooggebergtetherapie te ondersteunen.

Naast vertegenwoordigers van de NVALT, NVK, LCN, Merem, UMCU, ZN, Achmea en LF heeft de secretaris van de VND zitting in deze commissie.

Meer informatie over de LAN: www.longalliantie.nl

Longfonds In Nederland leven ruim een miljoen mensen met een longziekte. Het Longfonds zet zich voor hen in, want longen zijn van levensbelang. De doelstelling van het Longfonds is "samen strijden om longziekten de wereld uit te krijgen".

Daar waar het kan en nodig is trekken het Longfonds en de VND samen op. Regelmatig komen de bestuurders van het Longfonds en de VND elkaar tegen. Vaak neemt men samen deel aan eenzelfde overleg. Het Longfonds en de VND hebben bijvoorbeeld samen opgetrokken in hun reactie aan het Zorginstituut Nederland over het conceptrapport "Behandeling van (ernstig) astma in het hooggebergte". Het is hierin van belang de stem van beide patiëntenverenigingen te laten horen in een eenduidig advies. Ook is er een goede samenwerking tussen het Longfonds en de VND bij de totstandkoming van de PROM-vragenlijst over de ervaring van patiënten met betrekking tot zorg gerelateerde kwaliteit van leven.

In 2016 zijn er een aantal gesprekken geweest om te kijken hoe de samenwerking met het Longfonds geïntensiveerd kon worden of om onderdelen van de VND onder te brengen bij het Longfonds.

Achtergrond:

Beide organisaties hebben in belangrijke mate overlappende doelstellingen met betrekking tot de verbetering van de behandeling van patiënten met astma en het dienen van de (maatschappelijke) belangen van deze doelgroep. De toegevoegde waarde van de VND ligt met name in de ondersteuning van patiënten met indicatie voor hooggebergtebehandeling op het gebied van:

- Financiële ondersteuning van (eerstelijns familie) van patiënten tijdens hun behandeling en het aanbieden (samen met het NAD) van verblijf zonder behandeling.
- Lotgenotencontact van (ex) patiënten in Nederland.
- Voorwaardenscheppende ondersteuning aan de zorgaanbieder (projectsubsidies, informatie naar verwijzers etc.)

www.longfonds.nl

Op het gebied van het maatschappelijk agenderen van de noden van de doelgroep is het Longfonds inhoudelijk en organisatorisch veel beter geëquipeerd dan de (op vrijwilligers draaiende) VND.

Na een aantal gesprekken is duidelijk geworden dat het beter is om als twee apart functionerende verenigingen goed samen te werken dan om samen te gaan. Ook de leden gaven op ledendagen aan dat men meer ziet in intensievere samenwerking dan in samengaan. Bestuur van de VND zou graag samen met het Longfonds een actieplan voor ernstig astma willen opstellen waarin beschreven wordt op welke wijze patiënten met ernstig astma het beste kunnen worden ondersteund. Dit idee moet worden uitgewerkt in 2017.

Meer informatie over het Longfonds: www.longfonds.nl

Ieder(in) Ieder(in) wil dat iedereen volwaardig kan meedoen aan het maatschappelijk leven. Ieder(in) maakt zich daarom sterk voor een samenleving waarin ook mensen met een handicap of chronische ziekte kansen krijgen om hun talenten en mogelijkheden volledig tot hun recht te laten komen. Samen met hun achterban strijdt zij voor gelijke rechten, gelijke kansen en gelijke plichten.

De leden van Ieder(in) zijn belangen-, patiënten- en ouderenorganisaties die samen een grote groep mensen van zeer uiteenlopende chronische ziekten, lichamelijke en verstandelijke beperkingen vertegenwoordigen. De VND is één van de 250 leden van Ieder(in). Deze leden vertegenwoordigen samen meer dan 2 miljoen mensen.

De webredactie van de VND maakt gebruik van een aantal nieuwsitems dat Ieder(in) publiceert, waardoor de VND-websitebezoeker op de hoogte blijft van nieuwe wetten en regels. Een bestuurslid van de VND bezoekt de algemene ledenvergaderingen van Ieder(in).

Meer informatie over Ieder(in): www.iederin.nl

Meer informatie over het Juridische Steunpunt Regelrecht: www.juridischsteunpunt.nl

Fonds Nederlands Sanatorium Davos (Franckenlegaat) De statutenwijziging (april 2016) van de Stichting Fonds Nederlands Sanatorium te Davos (Franckenlegaat) maakten het mogelijk dat de opbrengsten van het legaat breder ingezet kunnen worden. Dat houdt in dat de VND nu ook de ernstige en/of moeilijk behandelbare astmapatiënt in Nederland kan ondersteunen.

In het bijzonder kan gedacht worden aan ondersteuning t.a.v. voorzorg (preventie) en nazorg alsmede daarvan afgeleide (perifere) activiteiten die daar direct van invloed op zijn en werkelijk bevorderend en/of ondersteunend zijn voor de kwaliteit van leven van de patiënt met ernstig en/of moeilijk behandelbaar astma. Door de leden van de VND zijn goede, bruikbare suggesties gedaan die evenwel nader in concrete projecten c.q. activiteiten vertaald zullen moeten worden rekening houdend met mogelijkheden en beperkingen van betrokkenen. Hierover zijn de contacten met de legaatouder aangehaald.

De jaarlijkse bijdrage van de legaatouder is vanaf 2015 een vast bedrag en daarnaast is het mogelijk op projectbasis een aanvulling op deze bijdrage in te dienen. Hiervoor zal een commissie worden ingesteld die deze aanvragen kan beoordelen. Deze commissie zal bestaan uit 3 personen, waarvan 1 persoon voorgedragen door de VND en 2 personen door de bestuurders van het Fonds Nederlands Sanatorium Davos.

In 2016 heeft de beheerder van het legaat een overleg gehad met het gehele VND bestuur en zijn er individuele contacten geweest tussen de voorzitter VND en de legaatouder. Inmiddels is er vanuit de VND iemand voorgesteld om in de commissie zitting te hebben. In 2017 zal de commissie daadwerkelijk worden benoemd en kan de VND financiële ondersteuning aanvragen voor projecten.

PGO Support PGO Support is een onafhankelijke netwerkorganisatie voor patiënten en gehandicaptenorganisaties. PGO Support adviseert en ondersteunt deze organisaties.

De VND ontvangt de nieuwsbrief van PGO Support en plaatst van daaruit allerlei relevante informatie op de website. Ook maakt de VND gebruik van de kennisbank van PGO Support. Daarnaast organiseert PGO Support cursussen en informatiebijeenkomsten. In 2016 heeft een tweetal vrijwilligers van de VND scholingscursussen via PGO Support gevolgd, dit waren de cursussen "Presenteer uw organisatie op de beurs", "Interviewen, het hemd van het lijf" en "meer bereiken met social media".

Meer informatie over PGO Support: www.pgosupport.nl

ieder(in)

Na een week of **4** trainen en zwemmen,

ging ik echt vooruit.

Kon ik mijn stoute

wandelschoenen weer

aantrekken.

Ik moet het nog wel

langzaam opbouwen

en vooral rustig aan doen,

maar dat ik dit ooit weer

zou kunnen doen...

**...dat gaan ze thuis
nooit geloven, echt niet!**

2.1 Het bestuur

Het bestuur van de VND bestond op 31 december 2016 uit 4 personen. De leden van het bestuur zijn geselecteerd op basis van een profielschets. Leden van het bestuur hebben o.m. algemene bestuurlijke kwaliteiten en ervaring, het vermogen om in teamverband te kunnen en willen werken, integriteit, verantwoordelijkheidsgevoel en een onafhankelijke opstelling, de bereidheid om een bijdrage te leveren aan het versterken van het imago van de VND en zijn maatschappelijk actief. Bestuursleden hebben geen tegenstrijdige belangen, noch naar de vereniging, noch naar Merem Behandelcentra, MC Groep en vooral het Nederlands Astmacentrum in Davos (NAD). Naast de reguliere taken van de voorzitter, secretaris en penningmeester, is de verantwoordelijkheid voor uitvoering van activiteiten verdeeld over de onderstaande bestuursleden. Naast het bestuur waren 28 vrijwilligers actief voor diverse activiteiten.

Het bestuur ontvangt geen bezoldiging. Feitelijk gemaakte onkosten kunnen worden vergoed op declaratiebasis. In het verslagjaar ontvingen de bestuursleden voorts als dank voor hun werkzaamheden voor de vereniging een cadeaubon van euro 75,- per persoon.

De samenstelling van het bestuur per 31 december 2016 was als volgt:

De heer F.R. Weller (aftredend in 2019, nog twee maal H.B.)

Voorzitter

Mevrouw W.S.G. van Dijk-Hoen (aftredend in 2019, nog één maal H.B.)

Secretaris en vice-voorzitter

De heer W.F. van den Brink (aftredend in 2019, nog twee maal H.B.)

Penningmeester

De heer H.T.F. Heukensfeldt Jansen (aftredend in 2018, nog twee maal H.B.)

Bestuurslid

De heer P.G. Sliedrecht (afgetreden op 26.10.2016)

Bestuurslid

H.B. = herbenoembaar

N.B. = niet herbenoembaar

De bestuurlijke ondersteuning was in de handen van mevrouw M.M. Rüegg-Orta.

2. De bestuurs- leden

vlnr: **De heer P.G. Sliedrecht** - bestuurslid • **De heer H.T.F. Heukensfeldt Jansen** - bestuurslid •
De heer W.F. van den Brink - Penningmeester • **Mevrouw W.S.G. van Dijk-Hoen** - secretaris en vice-voorzitter • **De heer F. Weller** - voorzitter

Het bestuur kwam in het verslagjaar zeven maal bijeen. Daarnaast werd er telefonisch en via video- conference meermaals overlegd. Tevens heeft het bestuur een tweedaags werkbezoek aan het Nederlands Astmacentrum Davos gebracht. Er is gesproken met personeel en patiënten. Bestuur is met de patiënten koffie gaan drinken in Sporthotel Clavadel. En er heeft overleg plaatsgevonden met de toenmalige bestuurder van het NAD.

Tijdens de bestuursvergaderingen in 2016 kwam onder andere aan de orde: het activiteitenplan, de begroting, de voortgangsverslagen, het jaarverslag en de jaarrekening. Daarnaast is er in de bestuursvergaderingen veelvuldig gesproken over onderwerpen als: samenwerking met het Longfonds en uitwerking hiervan, stand van zaken m.b.t. het beheer van het Franckenlegaat en de voorgestelde statutenwijziging en de Jongerenvakantie VND.

Helaas was ook afwijzing van machtigingen door zorgverzekeraars weer een topic. In 2016 werden voor een aantal patiënten, die door een longarts verwezen werden voor opname NAD, geen machtiging tot opname afgegeven.

Voor één van deze patiënten heeft de VND juridische bijstand ingeschakeld en een aantal patiënten heeft zelf via hun rechtsbijstand juridische bijstand gezocht.

Ook is er veelvuldig gesproken en gewerkt aan het nieuwe meerjarenbeleidsplan dat samen met het meerjarenactiviteitenplan en meerjarenbegroting op de ledendag aan de leden is voorgelegd.

Een belangrijk onderwerp was het onderzoek dat Merem gestart is in september 2015 *"High altitude treatment versus treatment at sea level in patients with severe, refractory asthma: a pragmatic randomized clinical trial."* Dit onderzoek vindt plaats n.a.v. het rapport dat Zorginstituut Nederland (ZiNI) heeft uitgebracht in december 2014 *"Behandeling van ernstig astma in het Nederlands Astmacentrum Davos"*. Hierin dringt het Zorginstituut Nederland aan op nader onderzoek naar korte en lange termijn effectiviteit van hooggebergtebehandeling bij ernstig refractair astma in vergelijking met behandeling op zeeniveau.

Het betreft een vergelijkend onderzoek naar de effectiviteit van twee reguliere behandelopties voor patiënten met ernstig refractair astma: longrevalidatie in een longbehandelcentrum in Nederland en hooggebergtebehandeling in het Nederlands Astmacentrum Davos, Zwitserland. De opdrachtgever voor dit onderzoek is Merem Behandelcentrum. Het onderzoek zal uitgevoerd worden binnen twee longrevalidatiecentra van Merem (NAD en Heideheuvel) en wordt uitgevoerd onder auspiciën van Prof. dr. J.W.J. Lammers hoogleraar Longziekten UMCU. De Vereniging Nederland - Davos ondersteunt dit onderzoek financieel en geeft via website en nieuwsbrief zo veel mogelijk de stand van zaken weer.

In 2016 werd duidelijk dat de voortgang van het wetenschappelijk onderzoek dreigde te stagneren doordat de verzekeraars wederom erg terughoudend waren met het afgeven van machtigingen. Samen met de LAN en in overleg met het Zorginstituut Nederland is toen actie ondernomen met in ieder geval tijdelijk gunstig resultaat.

Bestuurlijk overleg

Vertegenwoordigers van het bestuur hadden dit verslagjaar zeer regelmatig overleg met de bestuurders van Merem Behandelcentra en na de overname op 1.7.2017 met de 'managing director' van het NAD. Aan de orde kwamen onder meer de gang van zaken met betrekking tot het NAD, de afstemming van de onderlinge communicatie en het hierboven beschreven wetenschappelijk onderzoek.

In het verslagjaar werd overlegd met een vertegenwoordiger van de houder van het Franckenlegaat.

Voor de stichting Fonds Nederlands Sanatorium Davos, waarin dit legaat is ondergebracht, zijn nieuwe statuten opgesteld waarover veelvuldig contact is geweest met de VND.

2.2 De algemene ledenvergadering en ledendag

De 119^e Algemene Ledenvergadering werd op 25 juni 2016 gehouden in Congrescentrum De Reehorst te Ede. Aan de orde kwamen onder meer: de begroting, het activiteitenverslag, de jaarrekening en het vaststellen van de contributie op minimaal €25,-.

De algemene ledenvergadering was onderdeel van de ledendag **"Terug naar onze wortels"**.

Frank Weller, voorzitter van de VND, begon de ochtend met een samenvatting van de ontwikkelingen sinds de ledendag van 2015.

Toen was er sprake van een mogelijk opgaan van de VND in het Longfonds. Naar aanleiding van de reacties van de leden en een klankbordbijeenkomst met een aantal actieve vrijwilligers is het bestuur gekomen tot een alternatief vijfjarenplan waarin:

De VND als vereniging blijft bestaan

De goede samenwerking met het Longfonds wordt geïntensiveerd. De VND zal zich, afhankelijk van de ontwikkelingen rond het NAD, meer gaan richten op astma patiënten in Nederland, of, bij discontinuïteit van het NAD, op faciliteren van verblijf in Davos.

De belangrijkste ontwikkelingen:

Start evaluatie onderzoek NAD/Heideheuvel (uitkomst in 2018 met belangrijke gevolgen voor de behandeling in Davos).

Proces wijziging legaatbepaling (uitkomst met belangrijke gevolgen voor de mogelijkheid voor activiteiten door de VND in Nederland)

De heer Gerard Hoogvliet, arts en lid van het Raad van bestuur van Merem Behandelcentra, gaf uitleg over het wetenschappelijke onderzoek dat Merem in september 2015 is gestart en over de moeilijkheden die dit voor Merem/ NAD met zich meebrengt. Door ernstige financiële problemen is het bestaansrecht van het NAD in het geding. Er wordt gezocht naar een overname partner voor het NAD.

Mevrouw Hendrien Witte, directeur Longfonds patiëntenvereniging vertelt waar het Longfonds voor staat en waar het Longfonds zich mee bezig houdt. Hier zijn belangrijke raakvlakken met de VND. In de afgelopen jaren wordt op goede wijze steeds intensiever tussen de beide organisaties samengewerkt. Dit betreft onder andere de begeleiding van het eerder genoemde evaluatieonderzoek Heideheuvel-NAD, de ontwikkeling van een meetinstrument waarbij patiënten ervaringen meewegen in wetenschappelijk onderzoek (PROMS), de toegankelijkheid van nieuwe medicijnen in Nederland (bijv Xolair) en de over en weer informatie uitwisseling naar de leden.

Belangrijk is dat Longfonds en VND elkaar steeds beter vinden om de belangen van de patiënt samen te behartigen.

2.3 Het ledenbestand

Op 31 december 2015 telde de vereniging 963 leden. Ongeveer 66% van deze leden heeft zelf astma of heeft een familielid (partner en/of kind) met astma.

Leden betalen minimaal €5,00 lidmaatschap.

In 2013 is de VND begonnen met het werven van donateurs. Voor €5,- kan men donateur worden van de VND. In 2015 telde de VND 54 donateurs.

De ledenadministratie wordt verzorgd door mevrouw M.M. Rüegg-Orta.

Er waren, inclusief de bestuursleden, 33 vrijwilligers actief.

Aan deze vrijwilligers is veel dank verschuldigd voor het vele werk dat zij gedurende het verslagjaar hebben verzet. Zonder deze vrijwilligers kan de VND niet de levendige vereniging zijn die het nu is!

9 van de 12 weken opname zitten er nu op...

Ik word heen en weer geslingerd
tussen het intense verlangen
om naar huis te gaan en de
sterke band die ik inmiddels
met Davos heb gekregen.

Hier, hoog in de Zwitserse alpen,
werd het herstel ingezet,
angsten omgezet in mogelijkheden,
moedeloosheid veranderd
in hoop voor de toekomst en
donkere uitzichtloosheid
getransformeerd
naar licht aan het eind van de tunnel

Foto: © Erik Elferink / Meneer E.

3.1 Algemeen beleid

In 2016 heeft het bestuur in een aantal bijeenkomsten het meerjarenbeleidsplan en het meerjaren activiteitenplan geschreven. Uitgangspunt hierbij is dat er een aantal speerpunten komen waarop bestuur en vrijwilligers zich kunnen focussen. En tevens door de verbreding van de statuten van het Franckenlegaat kan het bestuur aangeven hoe de VND deze verbreding wil uitdragen. De lopende activiteiten uit de vorige beleidsperiode worden goeddeels gecontinueerd.

Visie VND

'Ernstige en/of moeilijk behandelbare astma patiënten hebben brede toegang tot effectieve behandeling in het hooggebergte'

Ernstig en/of moeilijk behandelbaar astma is in de visie van de VND een ernstig en ondergewaardeerd probleem in de samenleving. De populatie patiënten met ernstig en/of moeilijk behandelbaar astma wordt in Nederland geschat tussen de 25- en 50.000 patiënten. (Bron: NVALT, Richtlijn diagnostiek en behandeling van ernstig astma). Daarvan heeft een onbekend, waarschijnlijk klein percentage ernstig astma. Maar de medische consumptie en het kostenaandeel t.o.v. de totale kosten voor astma is hoog. In het algemeen neemt de kwaliteit van leven aanzienlijk af, mede ten gevolge van (de bijwerkingen van) het (hoge) corticosteroidengebruik.

Bij de behandeling van ernstig en/of moeilijk behandelbaar astma (MBA) wordt nog te vaak gekozen voor alleen symptoombestrijding met een (te) kortdurend effect in plaats van hooggebergtebehandeling (HGB) met een langduriger effect. Zelfs bij verwijzing door de specialist naar HGB kunnen allerlei barrières optreden, zoals het weigeren van machtiging door de verzekeraar, te grote administratieve rompslomp voor de verwijzer en financiële problemen. In de huidige visie van de VND moet HGB dan ook zonder problemen toegankelijk zijn voor alle ernstig astma en/of patiënten met MBA die dit voor hun gezondheid/welzijn nodig hebben.

Missie VND

'Het behartigen van de belangen van mensen met astma, die lijden aan de directe en indirecte gevolgen van deze ziekte'.

Dit door het bieden van morele ondersteuning door lotgenotencontacten en het bieden van ondersteuning door politiek/maatschappelijke belangenbehartiging.

- De VND biedt zijn leden bereikbaarheid van moeilijk behandelbaar en/of ernstig astma behandeling in het hooggebergte, stimuleert effectieve nazorg en faciliteert hun community;
- De VND biedt patiënten met moeilijk behandelbaar en/of ernstig astma, alle relevante informatie over HGB;
- De VND ondersteunt artsen en specialisten met HGB kennis en ervaring, faciliteert in het verwijzingsproces en ondersteunt in eventuele disputen met verzekeraars;
- De VND biedt zijn partnerorganisaties snelle toegang tot HGB kennis, relevante HGB patiënten ervaringen en ondersteunt hen waar nodig in het overtuigen van o.a. verzekeraars en politiek;
- De VND biedt steun aan het Nederlands Astmacentrum Davos (NAD) met het versterken en up-to-date houden van HGB kennis bij de relevante verwijzers;

- De VND betreft de legathouder vooraf bij zijn strategie en relateert de jaarlijkse verantwoording aan de voorwaarden van de schenker;
- De VND ondersteunt zijn vrijwilligers met scholing en kennis om te kunnen excelleren in hun taken en daar duurzaam voldoening in te vinden.

3.2 Het bevorderen van de bekendheid van de hooggebergtebehandeling

Beurzen

In het verslagjaar zijn tien leden van het zogenoemde "Promoteam" bij zeventien beurzen en/of symposia aanwezig geweest.

De promoteamleden zijn ervaringsdeskundigen op het gebied van de hooggebergtebehandeling en kunnen veel vertellen en uitleggen over de VND, de hooggebergtebehandeling maar ook over het leven met een chronische aandoening. Promoteamleden zijn aanwezig bij beurzen en/of symposia, georganiseerd door derden. De VND is aanwezig bij congressen van longverpleegkundigen, praktijkondersteuners, huisartsen, kinder-(long)artsen en longartsen.

Ook aan artsen en verpleegkundigen in opleiding wordt op hogescholen en in academische ziekenhuizen voorlichting gegeven.

Zo werkt een aantal vrijwilligers vanuit het Promoteam mee aan het onderwijzen van het vak "basisvaardigheden communicatie" aan eerstejaars studenten Geneeskunde in het Academisch Medisch Centrum Amsterdam.

Het voornaamste doel van het practicum is studenten in een vroeg stadium van hun studie kennis te laten maken met wat chronisch ziek-zijn voor een patiënt betekent.

Ook tijdens de Longdagen zijn er leden van het Promoteam aanwezig. De Longdagen zijn voor zowel publiek als professionals toegankelijk en worden goed bezocht.

N.B. In bijlage 1 vindt u het volledige overzicht van de beurzen en symposia.

Social & Media

Facebook: Vereniging Nederland Davos

Op 31 december 2016 telde de Facebook pagina 753 volgers. Er kwamen in 2016 121 volgers bij. In 2016 zijn er 141 berichten op Facebook geplaatst.

De onderwerpen waren heel divers met als hoofdonderwerpen: De VND, het Nederlands Astmacentrum Davos, chronisch ziek zijn en astma. Ook hebben we Albert Koedam gevolgd op zijn avontuur: lopend naar Davos!

Het nieuws dat het NAD overgenomen werd per 1.7.2016 bereikte 11.288 lezers. Maar ook de reactie van het VND bestuur op een artikel in de krant werd meer dan 5000 keer gelezen. Gemiddeld bereikt een artikel 1500 mensen. Opvallend is dat de berichten met zinnige informatie minder goed bekeken worden dan de berichten in cartoon of fotovorm.

Website: www.nederland-davos.nl

Onze website is nog steeds een veel bezochte site. Als we naar de cijfers kijken dan heeft de site in 2016 bijna 80.000 unieke bezoekers getrokken. In de zomermaanden is het bezoek altijd ietsje minder maar in de topmaand, november werd de site gemiddeld door 399 personen bezocht.

Bezoekers komen niet alleen uit Nederland. Onze site wordt bezocht vanuit België, Rusland, Duitsland, Italië en natuurlijk Zwitserland.

Nieuws uit het Nederlands Astmacentrum Davos en directe informatie over astma en allergie zijn de belangrijkste onderwerpen waar op gezocht en gelezen wordt.

Erg veel vernieuwingen op de website zijn er dit jaar niet geweest. Er werd een start gemaakt voor onderzoek naar een nieuwe website.

Twitter: @NL_Davos

Het aantal volgers van de VND tweets is een klein beetje gestegen t.o.v. vorig jaar. We hebben nu 486 volgers. Wat opvalt is dat er veel tweets van de VND worden door ge-retweet door onze volgers.

De VND zelf volgt 160 andere Twitteraars, waaronder het Longfonds. Berichten van hen worden ook door de VND ge-retweet. Wist u overigens dat u op de website de tweets kunt lezen die geschreven worden door de personen/bedrijven die de VND volgt? Zo kunnen ook mensen zonder een eigen twitteraccount volgen wat er gebeurt op Twitter.

LinkedIn: Vereniging Nederland-Davos

Sinds de start eind vorig jaar, tot op heden zijn er 36 volgers die berichten van de VND lezen via LinkedIn. Het mooie van LinkedIn is dat we daar net even wat meer ruimte hebben om informatie te delen dan via twitter. Gemiddeld worden onze berichten 400-500 keer bekeken. Op de oproep voor de jongerenvakantie na, die werd maar liefst 1409 keer weergegeven en er was veel interactie. Waar we op hoopten was, dat we via LinkedIn ook meer professionals in de zorg zouden bereiken en ondanks dat er nog veel meer bij kunnen, is dat gelukkig bij veel van de 36 volgers het geval. We hopen op steeds meer volgers zodat we onze berichten breed kunnen verspreiden.

Reactie! magazine

Om de communicatie met de leden en vooral ook de leden die niet "on-line" zijn, betrokken te houden bij de vereniging gaat de VND 2 x per jaar een magazine uitgeven. Dit gaat per post naar alle leden en donateurs en kan gebruikt worden voor PR doeleinden.

Er is in 2016 een nieuwe redactie gevormd waarin oud redactie leden zitten maar ook nieuwe redactieleden aangetrokken zijn.

Voor het uitkomen van een nummer is er een redactievergadering en worden de onderwerpen voor een volgend nummer alweer besproken. In december 2016 is het eerste nummer verschenen met een aantal vaste, ieder nummer terugkerende onderwerpen. Daarnaast was er een interessant interview met een patiënt, informatie over de voortgang van het wetenschappelijk onderzoek in opgenomen en er kan gelezen worden over de nieuwe eigenaar van het NAD.

Reactie! online

De VND geeft een tweewekelijkse nieuwsbrief uit voor leden en geïnteresseerden (1075 personen). Via de website kan een ieder zich hiervoor aanmelden. De nieuwsbrief kent een vast en herkenbaar format waarbinnen wordt gewerkt met een aantal terugkerende items: VND Nieuws, NAD nieuws en wetenschappelijk onderzoek. Daarnaast is er een tweewekelijkse column met wisselende schrijvers, is er plaats voor extra's (onderwerpen die extra uitgelicht worden), zijn er nieuwsflitsen en wordt er regelmatig een column van een kinderlongverpleegkundige geplaatst.

Tevens ontvangen leden van de VND, die geen beschikking hebben over internet, éénmaal per maand een samenvatting van de laatste twee nieuwsbrieven, via de post.

3.3 Het bevorderen van het welzijn van mensen met ernstig astma

Subsidieregeling

De subsidieregeling maakt het verblijf in Davos mogelijk voor ouders, partners en kinderen van in het NAD opgenomen patiënten, voor zover deze betalend lid zijn van de VND.

De regeling van de VND voorzagt ook in 2016 in een financiële bijdrage per persoon per nacht voor de kosten van verblijf op basis van logies.

De bijdrage bedraagt 60% van de kosten per overnachting over een maximum van CHF 42,- per persoon per nacht. In 2016 is er 36 keer een beroep op deze regeling gedaan.

Ski-huur en skipassen voor kinderen opgenomen op de Jongerenafdeling van het NAD

Voor veel astmatische kinderen, met vaak een bewegings achterstand, is het een ongelofelijke boost in hun lichamelijke en sportieve zelfvertrouwen om te kunnen skiën. De omgeving waarin het NAD staat maakt deze activiteit bereikbaar tijdens de wintermaanden. Daarom draagt de VND financieel bij om deze activiteit voor de opgenomen kinderen mogelijk te maken. De VND betaalt voor de kinderen de ski-huur en de skipassen zodat de kinderen tijdens het weekeinde of vakantieperiodes van deze tak van sport kunnen genieten.

Mountainbikes

De Vereniging Nederland – Davos heeft 2 mountainbikes geschonken ten behoeve van patiënten opgenomen in het Nederlands Astmacentrum Davos.

Ondersteuning Longverpleegkundigencongres in het NAD

Het Nederlands Astmacentrum Davos organiseert een longverpleegkundigencongres in het NAD voor (kinder) longverpleegkundigen, praktijkondersteuners en/of verpleegkundig specialist. In 2016 kwamen 48 longverpleegkundigen een programma vol workshops volgen in het NAD. De VND maakt dit congres financieel mogelijk omdat op deze wijze longverpleegkundigen kennis kunnen maken met een behandelcentrum voor mensen met een hoge ziektelast.

3.4 Het bevorderen van de toegankelijkheid van hooggebergtebehandeling

Patiëntenervaringen met betrekking tot zorg gerelateerde kwaliteit van leven.

In samenwerking met het Longfonds heeft de VND in 2016 door NIVEL een CaReQoL Astma laten ontwikkelen. Een PROM (Patient Reported Outcome Measure)-vragenlijst over de effecten van longrevalidatie op kwaliteit van leven van mensen met ernstig astma.

Bij dit onderzoek waren patiëntenbetrokken in iedere stap van de ontwikkeling. De CaReQoL Astma bestaat uit 23 vragen verdeeld in vijf onderwerpen of schalen, te weten: ervaren effecten op fysiek functioneren, sociaal functioneren, omgaan met astma, kennis over astma en medicijnen.

Vanuit de VND namen leden deel aan de begeleidingscommissie, maakten deel uit van de focusgroep en deden mee aan de cognitieve interviews. Daarnaast hebben veel leden meegedaan aan het invullen van de vragenlijst tijdens de testfase.

Doel

Het doel van het project was om een korte vragenlijst te ontwikkelen voor het meten van de ervaren effecten van de astmabehandeling (klinische longrevalidatie) op de kwaliteit van leven van patiënten met ernstig astma. Als PROM kan deze vragenlijst worden meegenomen in de klinische studie naar de lange termijn effecten van klinische longrevalidatie op de kwaliteit van leven van patiënten met ernstig astma. De vragenlijst krijgt de naam CaRe-QoL Astma omdat het gaat over de 'Care Related Quality of Life' bij astma.

Ervaren effecten van klinische longrevalidatie. Met behulp van focusgroepen zijn patiënten gevraagd naar wat zij verwachten aan effecten van de longrevalidatie. Het doel was om een brede inventarisatie te maken van de onderwerpen en de formuleringen die patiënten zelf gebruiken. De focusgroeps gesprekken zijn gebruikt om een concept CaReQoL Astma op te stellen. Door middel van cognitieve interviews is deze getest op begrijpelijkheid, interpretatie en volledigheid.

Effecten van longrevalidatie.

Deelnemers van de focusgroepen spraken over effecten van de longrevalidatie in verschillende domeinen zoals een betere conditie en minder last van prikkels zoals luchtvervuiling. Dit zorgde weervoor meer energie om dingen te kunnen ondernemen. Andere effecten hadden te maken met meer kennis over astma en het beter kunnen omgaan met de beperkingen die een patiënt ondervindt (zoals de eigen grenzen beter kennen). Tot slot spraken deelnemers over het afbouwen of beter ingesteld zijn op medicijnen, wat voor minder bijwerkingen zorgt.

Betrouwbaar en valide.

De CaReQoL Astma bleek voldoende betrouwbaar en valide. De cognitieve interviews leverden aanknopingspunten op voor verduidelijking van de vragenlijst. Vervolgens is de CaReQoL Astma in een kwantitatieve testfase ingevuld door 195 patiënten met ernstig astma die ervaring hadden met derdelijns longrevalidatie. Om een indruk te krijgen van de meeteigenschappen van de vragenlijst zijn item en schaal analyses uitgevoerd. Ook is de betrouwbaarheid van de vragenlijst onderzocht met behulp van factoranalyse en Cronbach's alfa. Dit resulteerde in vijf betrouwbare schalen om het effect van longrevalidatie te meten (Cronbach's alfa's 0,75-0,96).

Klinische studie naar effecten van derdelijns longrevalidatie

Als zogeheten 'Patient Reported Outcome Measure' (PROM) kan deze vragenlijst worden meegenomen in een klinische studie naar de lange termijn effecten van longrevalidatie op de kwaliteit van leven van patiënten met ernstig astma. Daarbij dient de CaReQoL Astma als een aanvulling op de veelgebruikte PROMs Asthma Quality of Life Questionnaire Standardized (AQLOS) en de Asthma Control Questionnaire (ACQ). Die studie moet verder uitwijzen of een hooggebergtebehandeling in Davos meerwaarde heeft boven longrevalidatie op zeeniveau.

Vanuit de VND was een groot aantal mensen betrokken doordat ze deelnamen aan de focusgroep, de begeleidingsgroep of de cognitieve validatiegroep. Daarnaast hebben veel VND leden aan de kwantitatieve testfase vragenlijsten deelgenomen waardoor de uiteindelijke PROM tot stand kon komen. De secretaris van de VND zit zowel in de projectgroep als in de begeleidingscommissie.

Sterk punt van dit onderzoek is dat patiënten in ieder stadium van de vragenlijstontwikkeling volop zijn betrokken. Want voor de meeste eerder ontwikkelde vragenlijsten op het gebied van kwaliteit van leven geldt dat niet.

3.5 Collectieve belangenbehartiging

Lidmaatschappen

Om voldoende gewicht in de schaal te leggen voor de collectieve belangenbehartiging van mensen met ernstig astma is het organiseren van massa en slagkracht noodzakelijk. Met name op het terrein van zorg is dit erg belangrijk.

Ook empowerment van mensen met ernstig astma, in zowel het omgaan met hun aandoening als het zijn van een kritische zorgconsument, vraagt om een bundeling van krachten. Dit is nodig om te komen tot een steeds verdergaande dienstverlening die is afgestemd op de wensen en behoeften van mensen met ernstig astma.

De VND heeft die massa niet. Samenwerking is voor de VND van essentieel belang om een goede pleitbezorger voor mensen met ernstig astma te kunnen zijn.

Daarom is de VND lid van onder andere Ieder(in) en de LAN.

84 dagen en nog 1 nachtje

...niet slapen geleden,

begon een nieuw leven, met nieuwe kansen

Mijn zware rugzakje van toen ik kwam

heb ik om kunnen ruilen voor een kist vol

specialistisch gereedschap

Met een terugvalplan in mijn achterzak

en een hoofd vol goede moed

is het aan mij

om thuis de klus te klaren

Maar het is niet alleen aan mij,

morgen zal ik jullie erbij nodig hebben

jullie er keihard bij nodig hebben,

**maar als we het samen doen...
dan moet het kunnen lukken**

Bijlage 1

Bijlage 1: Overzicht beurzen en symposia waar de VND aanwezig

- Voorlichting 2^e jaars studenten Geneeskunde VU Medisch Centrum Amsterdam - **Amsterdam**
- Dag van de 1^e lijns Noord Holland - **Egmond aan Zee**
- 8^e Kinderlongverpleegkundigen congres - **Zwolle**
- CAHAG, scholingscursus voor huisartsen en praktijkondersteuners gericht op astma en COPD - **Amsterdam**
- CAHAG, scholingscursus voor huisartsen en praktijkondersteuners gericht op astma en COPD - **Zwolle**
- Longdagen voor zorgprofessionals en publiek - **Ermelo**
- V&VN longdag voor Longverpleegkundigen - **Ede**
- Dag van de 1^e lijns Noord Holland - **Hoofddorp**
- 6^e Nationaal Pulmonaal Congres, workshops en scholing voor huisartsen, praktijkondersteuners en longverpleegkundigen - **Ede**

was met een voorlichtingsstand

- NHG Huisartsenbeurs voor huisartsen, huisartsen in opleiding en praktijkondersteuners.- **Leeuwarden**
- Nursing Experience, 'Effectief in contact komen met verpleegkundigen' - **Ede**
- Big 5 congres voor zorgprofessionals in de 1^e en 2^e lijn - **Ede**
- V&VN longsymposium voor longverpleegkundigen - **Ede**
- Voorlichtingsavond Isala Kliniek - **Zwolle**
- Huisartsencongres voor huisartsen en huisartsen i.o - **Utrecht**
- Scholing VUMC 2^e jaars studenten kennismaking met chronische patiënten - **Amsterdam**

Davos!

Vormgeving en opmaak Meneer E. / Illustratie en vormgeving, Amsterdam www.flickr.com/eriksetalage - <http://elfenart55.tumblr.com>

Vereniging Nederland - Davos • Leegwaterstraat 25 • 2811 DT Reeuwijk • 0182 - 585 390
vnd@wxs.nl • www.nederland-davos.nl